

(Folytatás)

Olaf Knutsonnak, mint ahogy ő mondja, nincs jelleme. Ez azt jelenti, hogy cselekedetei egymásutánját, egész életét nem a külső körülményekkel szemben való következetes ellenállás, hanem ép az ellenállásra való képtelensége szabta meg. A jellem hiányához őnála az is hozzátartozik, hogy a jellemtelenségben se tud oly következetes lenni mint például tud Roman Rajevszki. Olaf Knutson egy-egy cselekedetében utánozza a cinikust. Utánozza a cinikust, amikor meggyőződése ellenére magasztaló frázisokat ír Roman Rajevszkiről.

De ahogy Rajevszki a művészt, úgy Knutson, aki művész, csak utánozza a cinikust és pedig anélkül, hogy ő maga és az ő művészetéhez való viszonya valóban cinikussá tudna válni. Knutson rezignált. Hagyja hogy történjék vele, amit mások akarnak, amit Blitva akar, de — és ez az, ami legalább époly mértékben jellemző az ő „jellemtelenségére” — amint nem az ő személyéről van szó, amint másan és másokon taposnak, olyan hévvel reagál, mintha nem is ő volna az, aki „véglegesen rezignált”. S ezért Niels Nielsen nem ok nélkül véli, hogy Knutson „gondolkodó, kétségtelenül becsületos és szerencsétlen ember”. Ez a maga személyét illetően „véglegesen rezignált” ember azért nem vesztette el azt a képességét, hogy mindig újra szenvedéllyel reagáljon a hazugságra és hogy mindig újra spontánul és intenzíven elviselhetetlennek tudja érezni az elviselhetetlent, azért őrizte meg még mindig romlalanul azt az érzékenységét, melynek híján az ember még csak a szenvedélyes kétségbeesésre se képes — mert mindennek ellenére megmaradt művésznek tehát olyan embernek, akinek a művészet nem egy a lehetséges többi kereseti források közül, hanem ahogy Baudelaire mondáná, végzete.

Amit Knutson az ő Dominik úri kocsmájabeli monológjában „a művészi alkotás morális tisztaságának” nevez, követelménynek és szükségletnek, az ő számára „aránytalanul fontosabbnak” minden egyébnél, a művészi alkotás morális tisztasága az ő számára első sorban a művészeti kvalitásával szemben felállított követelmény. Az a morális tisztaság, melyről ő beszél, nem egy a művészet szféráján kívüleső etikai kritérium, nem azt jelenti, hogy a művésztől holmi szociális vagy másfajta elkölcsi szabályhoz való alkalmazkodást, a művész egyéni inspirációjának idegen szempontok alá való rendelését követeli.

A művészi alkotás erkölcsi tisztasága alatt ez a Knutson csak egyet érthet: a mű esztétikai kvalitásának azt az előfeltételét, hogy a művész ne akarjon jótányit se elrejtteni abból, ami igazságként tárult fel előtte és hogy „tisztán” — külső hatalmakkal és célszerűségekkel való minden okos és oktalan megalkuvás nélkül — egyesegyedül és csak arról szóljon, ami legbensőbb élménye és csak úgy, ahogy magának az élménynek a törvénye diktálja. Meggyőződést játszani, szenvedélyt szimulálni vagy elrejtteni, hazudni vagy elhallgatni azt, amit az ember lát és tud: a hétköznapi vagy ép politikai életben ez nemcsak sikeres, hanem egy superindividuális erkölcsiség szempontjából még igazolható

és produktív eljárás, elkerülhetetlenül szükséges, jobb is lehet, mint az őszinteség. A művésznak azonban a művel sose lehet büntetlenül hazudnia. A szenvedély és a hit utánzása és minden szimulált inspiráció, minden ami nem tisztán élményből született alkotás, az csak ál-alkotás, másolása lehet valami autentikusnak, a hazugságot és nem az embert revellálja mint az autentikus alkotás.

És ép ezért az esztétikai kvalitásnak ez a kérdése nem „pusztán” esztétikai kérdés. A szimulált inspiráció, „a művészi alkotás morális tisztaságának” hiánya a legfőbb igazmondásnak, a művészetnek eszközeivel a frázist igazságként propagálja, magát az igazságot pedig frázissá degradálja. Ugy tesz, mintha művészet volna, vagyis mintha élményt, élményben az embert revellálna és valójában cafrangokkal utánzott, hamis nagy gesztusokkal, álféleletek, áligazságok és álszépességek kölcsönként patétikájával takarja el, tagadja meg, teszi láthatatlanná az emberi igazságokat, a valóságos embert és az ő valóságos tusakodását az élettel és a halállal.

Igy történik, hogy Knutson monológia közben pillanatra se tudok elfeledkezni néma asztaltársáról, Nielsenről. Az alighanem közben a saíát gondolataiba merült el mind mélyebbre — saját gondolataiba, melyeket különös módon ép ennek a másik embernek, Knutsonnak a perzselő szavait hallgatva még inkább sajátjának, még inkább a saíát élete végeleges igazságának érez. A blitvai bankett költője makacsul hallgat, mintha csak ő is vigyázna arra, hogy egyetlen közbevetett megjegyzéssel se zavarja meg Knutsonnak a monológiát, mely Nielsen számára az ő saját reménytelenségével való szenvedélyes szembeállítását jelenti.

S így történik, hogy „a neuraszténiás l'art pour l'art-ista mázolóknak” és a Barutanszki-féle realpolitikuskoknak szempontjából nem kevésbé kontáruul irreális Nielsennek ez az egész monológ formájában végbemenő intenzív dialógusa. Ép ez a rendkívül szubjektív és intim beszélgetés a szubjektivitás és intimitás csúcán objektívivé válik: mint legszemélyesebb ügy és legszemélyesebb fájdalom, mint mindent árnyékba borító, kétségbevitő, sötét realitás felbukkan a nép, mely hiányzik a blitvai bankettől. Az első blitvai óceániaró hajó, mely Rajevszkit amerikai diadalútiára vitte, ebben a dominiki tete-à-teteiben egy csapásra szimbólummá nő, mintha a „Blitvánia” nevű hajón maga Blitva állna a szemünk előtt.

Fent „az óriási Louis XV.” szalón, ahol valahányszor megjelent Rajevszki, felzendült a muzsika és a Jorenonok mind követték az ismeretlen és titokzatos európai ország eme prófétájának emberfeletti alakját, amint áthalad a milliárdosok sorfala között mindig három-négy vastag nagy könyvvel a kezében, mintha általában valami különösen fontos és mély kérdések hosszadalmas tanulmányozásával volna elfoglalva és nanhosszat mást se tenne mint könyveket fajna. Még az óceanon is fájja a könyveket! (S től disztíngváljunk, az ember, aki egész életében nem olvasott el három könyvet!) ...lent azonban „Blitvánia harmadik és negyedik osztályán néhány száz blitvánunk utazott tengerentúlra, hogy ott a tulós narvon, Amerika földjén, nyomorultak közt is legnyomorultabbak rabszolgákká legyenek, legalantasabb rabszolgákká, mint a jánánok és a náteerek. Semmi engem úgy, le nem suított mint ennek a mi blitvai hatónk aliának ez a híze és bár természetemet és jellememet tekintve sose voltam levevésbé se haitamos túlzásra vagy énen demogógiára, egvedül az az ellentét ezek között a blitvai hízós rongvók a „Blitvánia” fedélzete alatt és az aranvozott szalónok között a fedélzeten fent, annyira mezzavart, hogy nem tudtam megállni, hogy minden mellékgondolat nélkül egész őszintén meg ne fejezzem hogy az ember gyakran úgy érzi, hogy ennek a mi blitvai civilizációnknak az egész felépítése alapjában el van hibázva. Mi ér-

telme van — tulajdonkép — ezeknek a mi luxuriózus óceánjáró hajóinknak, hogyha a fedélzetük alatt blitvánok a két patások színvonalán, a saját maguk ürlélékében és bűzös rongyokban utaznak? Szemét! Intellektuális életünknek egész mai keretel, propagandánk a külföldön, művészetünk, különösképen az, ahogy ennek a mi blitvai fajunknak úgynevezett magasabbrendű, metafizikai elhivatottságát dicsőítjük, ez a mi faji messianizmusunk, mindez nem egyéb mint gipszdekoráció egy olyan állapotban, melynek egyáltalán nem kellenek gipszdekorációk, hanem kenyér...”

Ezeket Olaf Knutson a hajón Rajevszkinék mondta s feltehető, hogy affektusban. Olaf Knutson most is affektusban beszél, mintha nem is emléket beszélné el. S valóban nemcsak emlék az, amit felidéz. A jelen nem különbözik a tegnaptól, az a nap hajón, nem ettől az estétől itt Blitvnenben, a Dominikban úgye őt ugyanaz a hajó viszi, továbbra is ugyanazon hajón utazik s nemcsak ő, nemcsak Rajevszki, Nielsen is, egész Blitva. Az affektus, mely akkor a blitvai luxushajón úrhodott el Olaf Knutson lelkén, most, az öngyilkos Larsennek ezen a végtisztelességén, a hallgatag halálraitélt Niels Nielsennel a szeme előtt nem fejvesztetté, hanem ellenkezőleg, látnokian éleslátóvá teszi. Ahogyan megmutatja, valósággal megfesti Rajevszkit Nielsen szeme előtt, Rajevszkit a bűzhődt nyomornak azon a luxuriózus hajóján, illetve ezen a blitvai hajón — a próféta emberfeletti alakja vaskos könyvekkel a kezében milliárdosok sora-fala közt s a zenekar, mely rázendít, hogyha ő megjelenik — sokkal nagyobb, sokkal fontosabb dolgra mutat rá mint a Muzsák groteszk blitvai Tartuffe-jének az egyéni figurájára. Ez a Tartuffe szintén egy egyházi ideológia nevében lép fel, egy a vallási egyházérfál nem kevésbé mítikus ideológiát képvisel, ez a Tartuffe valóban főpap, a faji, a nemzeti, az állami eszmének patétikus főpapja — és Knutson nem kisebb hatalommal kerül összeütközésbe, mint a középkori eretneknek, Knutson az embertelen Absztrakcióval kerül összeütközésbe, mely megett támaszként ott terpeszkedik az atavisztikus szellemi restség, a blitvai sötétség — s mint Knutson igen helyesen állapítja meg — egy egész civilizáció s mely embertelen Absztrakció mindezeken kívül igen evilági, igen konkrét természetű hatalmi eszközökkel is rendelkezik. Ez a blitvai Tartuffe már maga se egész biztos benne, hogy csak Tartuffe. És minden esetleges benső konfliktus elől eleve megvédi, eleve felmenti az eszme, melynek az apoteózisán buzgón fáradozva mintegy mellékesen s önzetlenül, de igen eredményesen a maga hatalmát és dicsőségét is szolgálja.

Lényeges momentum: a mítoszt, melyet Rajevszki képvisel, Olaf Knutson nem olyan módon tagadja meg, mint ahogy a középkori eretnek tagadott, aki bár lázadt az egyház ellen, az egyházi mítosznak még lázadva is foglya maradt. Olaf Knutson nem is egy saját politikai koncepcióját szegezi szembe az uralkodó politikai koncepció ideológiájával. Ő csak művész. Művész, aki ott, az ő számára szimbólikus jelentésű luxushajón, szemében azzal, amit a fedélzet alatt meglátott, úgy néz a fedélzetre s a fedélzeten a blitvai mítosz aureolájában mozgó, blitvai dicsőségben sütkérező Rajevszkire, az egész blitvai mítosza, mint magára a pőrén megmutatkozó, tettenért Hazugságra. Nem „a nép”, nem egy gyűjtőfogalom, nem egy „eszme” vagy szociológiai kategória s nem is az a romantikus, idealizált, a réginel nem kevésbé hamis, népnék nevezett rousseaui istenség az, melyről Knutson számára szó van, hanem emberek, vulgáris emberek, akikből Rajevszki csúfot úz, mikor az ő kizárólag úgynevezett csillagos ideálokra emelt szemével őket az ő monumentális szobraiban és kompozícióiban, mint díszruhás nemes hősoket, patétikus szenteket, szent ideák népét, mint úgynevezett ezeréves népi őserő hordozóit ábrázolja, közönséges emberekrol van Knutson számára szó, akikrol a blitvai mítoszbán ép azért nem esik szó, mert tépyek, mert a blitvai nyomor elől, melyet ismernek, az ismeretlen amerikai nyomorba menekülő elkínzott állati existenciájuk-

kal s bűzhödött rongyaikkal valóságok. A blitvai mítosz mint az ember megtagadásának és letagadásának rendszere, a mítosz művészete, mely „gipszdekoráció” a valóság meghamisítására és elleplezésére: ez az, ami Olaf Knutson, a művészt, ép a művészt — művész az akinek vitális szükséglete a kifejezés az élménnyé vált valóság kifejezése — lázadásba és kétségbeesésbe kergeti.

Ép a művész — paradox módon ép azért mert művész — a l'art pour l'artista Knutson az, aki nem tolsztoji programmatikus meggyőződésnek alapján, hanem tisztára „az alkotás morális tisztaságának” vitális szükségletéből, a művészi igazságra szomjuzva, reménytelen lázadással a művészet nevében fordul a művészet ellen: pokolba az álművészettel, pokolba a művészettel s velük együtt vigyen az ördög engem is, de váljék láthatóvá mindenek előtt és mindenek felett a valóság, az ember, akit eltorzít, akit emberi rangja alá aljasít a kenyér, mely nincs s melyet ábrándként elkínzoltan és hiába kerget...

„Fenkölten, olyan magasságból, ahova nem érnek fel az érveim, még a legmeggyőzőbbek se, Roman Rajevszkij azzal szakított félbe, hogy mindent túlságosan sötétben látok. Hogy ez a mi népünk nyomorog, az igaz, de hát ép azért is utazik Amerikába, hogy majd abbahagyja a nyomorgást... A blitvánok szívósak! A blitvánok győznek!... Mindannak amit és a fedélzet alatt láttam, még csak nyoma se lesz a jövődő történelemben! Ebből a bűzből és ebből az éhes nyomorból egyeflen sornyi írás se fog maradni a történelem-könyvekben! Mert a történelem nem kicsinyes, nem szimatolgat minden részlet farka alá, a történelem nagy esetvonásokkal dolgozik, dekoratíven, szélesen, szintétikus lendülettel! A történelemben nem marad meg más, csak egyedül Roman Rajevszkij útjának a leírása! És semmi más! Az se, hogy milyen volt az ott ennek a hajónak a fődélzete alatt és az se, hogy én erről mit gondolok! És így kell nézni a dolgokat...”

Eképen az, ami Knutson szeme előtt örvényként nyílt meg, örvényként, mely miatt gyökeret vert lábbal, magával s mindennel meghasonlottan, nem tud, úgy érzi, tovább haladni — az, amit Knutson megrendülten, mint magának a művészi munkának, a szépségnek és igazságnak, az élet emberi értékeinek problematikusává válásaként él át, az a blitvai mítosz művésze, Roman Rajevszkij számára nem hogy nem örvény, hanem afféle érdektelen, természetes, hétköznapi sártócsa, melyen az ember, tudniillik ő, rugalmasan, könnyed eleganciával lép át anélkül, hogy lelki derűjén a legkisebb folt is esne.

Knutson az ő lázas dominikij vallomásában, mikor kimondja a végzetes gondolatát, hogy „meg kellene ölni Rajevszkit mint egy kutyát”, megemlíti, hogy volt a hajón „egy dramatikusan világos pillanat”, akkor fogant meg benne ez a gondolat s hogy akkor kellett volna meg is tennie. Nyilván ez volt az a pillanat. Az, mikor Rajevszkij az ő fantáziátlan gyalázatos optimizmusának sebezhetetlen vértjében egészséges nyugalommal tekintett le a dekadens és exaltált Knustonra. Ugyanúgy mint Georgis az élheteretlen és ugyancsak dekadens exaltált intellektuelle, doktor Nielsenre. Ez a gyalázatos optimizmus ezen, ezzel a fuvarral tengerentúltra tartó hajón, az embertelenség, mellyel Rajevszkij egy „magasabb” úgynevezett történelmi szempontból lappáliának minősíti az eleven konkrét ember mai, konkrét, visszataszítóan méltatlan szenvedését, ez a hivatkozás a történelemre, ez az esztéticizmus, mellyel Rajevszkij, az öntelt mítosz öntelt papja, finnyásan választja külön az ő történelmi theodiceáját a konkrét emberi valóságtól, az emberi valósághoz való hűtlenségnek, a hazugságnak mint egyetlen és legfőbb Pantokratornak ez az apothéosisa — ez az, amire Knutson nem talál más „ellenérvet” mint azt, hogy a mítosz papját meg kellene ölni mint egy kutyát.

Knutson nem találhat más ellenérvet, mert az egész blitvai globusz Rajevszkit és nem őt igazolja. Embernek lenni, emberként, emberi szenzibil-

tással reagálni, az ezen a blitvai glóbuszon egyet jelent a kudarcral, szenvedéssel és tehetetlenséggel és a diadal az alkalmazkodás jutalma, azé, aki mint Rajevszki történelme” nagy ecsetvonásokkal dolgozik, dekorative, szélesen, színtétikus lendülettel” — vagyis azé, aki megtagadva az élő embert és az emberit, lehetőleg tehetségesen alkalmazkodik az uralkodó, az egyeduralkodó hazugsághoz. A valóságban, melyben az élő embernek kijáró figyelem és az emberi méltóság feledésbe merül, a valóságban, melyben minden szó, mert szó, eleve hitelét veszített frázistörödé, a dehumanizált, az antihumanizált blitvai valóságban a gyilkosság, mint az ember önbecsülésének, emberi méltóságának mint a humánumnak reménytelenül kétségbeesett, de egyetlen lehetséges, paradox manifesztációja? S mégis: „megölni Rajevszkit mint egy kutyát”, ez Knutsonnak a maga személyes élete hazugságának felszámolását s még többet: az egyetlen módot jelenti, hogy Blitvában legalább egyszer teljes és végleges igaz kifejezést adjon a gyilkos, a gyilkosságot és gyilkosokat glorifikáló hazugság gyűlöletének. Ez volna az egyetlen mód, hogy ő egész élete nyomtérkéval protestáljon a mítosz ellen, mely semmibe veszi az élő embert.

Knutson azonban ott a hajón, abban „a dramatikusan világos pillanatban” adós maradt a számára egyetlen igaz cselekedettel s a Dominik kocsmájában íme a triumfáló Rajevszkitől kell beszélnie, arról, hogy Rajevszki diadalmasan és büntetlenül mint adott neki leckét abból, hogy hogy kell nézni a dolgokat.

„Es így kell nézni a dolgokat...” Eddig jut el Knutson a Rajevszki szavainak idézésében. A három pont ezen a helyen is a félbeszakított, a ki nem mondott gondolatra utal, de szarkasztikus ironiával, mivelhogy ebben a pillanatban a láthatatlan blitvai Rendező itt a Dominiknál a tények nyelvén folytatja és fejt ki tovább ezt a leckét, mellyel annak idején az óceánjáró luxus-hajón a példásan optimista Rajevszki, a történelmi misztériumba beavatott férfiú előrelátóan intette Knutson, hogy óvakodjék a történelmi processzus „apró részletein” megütő egészségtelen és kicsinyes és dekadens pesszimizmustól. A blitvai láthatatlan Rendező jóvoltából Rajevszki emelkedett szellemű fejtegetése abban a Dominik-féle kocsmában kapja meg a materiális, gyakorlati, félreérthetetlen és érzékelhető illusztrációját, ahová Knutson vakációra invitálta a vakációra oly hevesen vágyakozó doktor Nielsent.

„Es így kell nézni a dolgokat...” — ez az a bizonyos végszó, melyre a színpadon — egy realitásban, mely a lázalom atmoszférájával terhes — mintegy adott jelre, új jelenet következik.

„Meg kellene ölni Rajevszkit mint egy kutyát” — voltaképp ez a veleje a Knutson vallomásainak s ez az, amiről ő Larsennek eme végtisztességén meg akarja győzni asztaltársát — és még inkább önmagát. S amíg egy ilyen Knutsonnak, a művészi alkotás erkölcsi tisztasága mániakusának éjjeleit és napjait megmérgezi a pusztá gondolat, hogy neki, ép neki meg kellett volna ölnie és meg kellene ölnie egy embert s amíg asztaltársa, a másik, nem kevésbé balga intellektuel egy ilyen rögeszméről szóló vallomást a végső dolgoknak kijáró komolysággal megbabonázza s nem kevésbé a teljes tehetetlenség állapotában hallgat meg s amíg mind a ketten ép ezért valami egész rendkívüli, félelmes, számukra egyaránt megoldhatatlan nehéz problémának érzik a személyes existenciájukat és általában ezt az életet, addig a blitvai gyakorlat nem tud erkölcsi problémákról, nem nyugtalanítja az emberi existencia, a hazugság és az igazság kérdése, az ellentmondás, mely maga az élet, a blitvai gyakorlat csak a politikai hatalom biztosításának technikai feladataival van elfoglalva — és ami a Dominik meleg és barátságosan világos kocsmájának színpadján egy igen reális deus ex machina formájában kifejezésre jut, az nem más mint ép ez a megbékíthetetlenül groteszk kontraszt az intellektuális emberi és a politikai hatalom tisztára technikai principiuma között. A politikai hatalomnak ez a

tisztára technikai principiuma az a *deus ex machina*, ami a Knutson szavába vág, illetve átveszi a szót és teszi nyilvánvalóvá, hogy a történelmi mítosz, a Rajevszki féle paraenesis: „Így kell nézni a dolgokat...” nem pusztán kontemplatív tantétel, hanem sokkal inkább gyakorlati axióma: így kell csinálni a dolgokat...

Ez az igen reális *deus ex machina* teszi nyilvánvalóvá, hogy valójában mi csoda az a blitvai küldetés, a blitvai nemzeti és faji misztikum, általában a történelmi mítosz, amint egyszer láthatóan „a réalpolitika” síkjára lesz transzponálva.

„Így kell nézni a dolgokat...” — citálja Knutson a Rajevszki szavát és erre mint a homéroszi énekekben az emberi szóra válaszképpen hirtelen megdördülő menny, megszólal maga a blitvai Logos, a blitvai Alfa és Omega: a gyilkos fegyver.

„Mintha ebben a pillanatban földrengés rázta volna meg a Dominik ódon korcsmája alapjait. A vendégek mind egyetlen szempillantás alatt felpattantak székeikről. Az üvegeknek, edényeknek, ezüstnek ebben a hirtelen csörömpölésében, a felborult asztalok, halak, borjúsültek, aszpikok között, ebben az egész izgatott kavardásban valójában senki se ismerte ki magát és az első pillanatban senki se értette, hogy mi történt. A dobogó felett, ahol a harmonikázó nők énekeltek, a felső galériáról két ismeretlen személy önműködő pisztolyból pergőtűz alá vette a középső páholy egyik asztalát és ez a gyors lövöldözés az abroszok, összetört tányérok, kiömlött borok, eltört székek és sebesültek jajveszékésének földült zürzavara felett oly nyílsebesen, valósággal veszett irammal viharzott el, hogy az eszeveszett rémült rohanásban és üvöltözésben senki se tudta: kicsoda dobol itt és mért hullnak a poharak és törnek össze a székek és ki jajgat sebesülten és már ömlik mindenfelé a céklából készült borscsnak olyan tömege?

— Ez nem borscs, ez vér, ki lövöldöz itt, segítség, rendőr, pincér, fizetek, segítség, vér!”

A blitvai Tudományos és Szépművészeti Akadémia nagytermében s a nagyszalon, Barutanszki Ingrid őfőméltósága legmagasabb védnöksége alatt, a politikai, közgazdasági és kulturális elit számára megrendezett posthumus kiállítás: ez volt a Larsennek megadott hivatalos végtisztesség. Hivatalos, tehát hazug, tehát a blitvai elit számára kellemes. És mert a blitvai elit számára kellemes annak aki ember, a gyomra kavargó tőle, öklendeztető és tébolyító. Az emberek — Olaf Knutson és Niels Nielsen tehát a Dominik kocsmájában keresnek menedéket és hajlékot a maguk kegyeletének. S mert nem a költő, hanem a valóság az, mely szakadatlanul produkálja a szinabólumokat, a blitvai valóság az, mely utánamegy a két embernek, a Dominik kocsmájába s ott leselkedik rájuk a dobogó felett, ahol a harmonikázó nők énekelnek, a felső galérián s míg lent azok kettén a maguk módján, a blitvai valóság is a maga módján, blitvai módon adja meg Larsennek a végtisztességet.

A blitvai Tudományos és Szépművészeti Akadémia csak színpadi díszlet; a személytelen automatikus pisztoly azonban, mely a Dominik kocsmájában átveszi a szót Knutsontól, ez a pisztoly pontosan, hiven, álarc nélkül, előítéltektől mentes őszinteséggel ad hangot a mítikus Blitva valóságos viszonyának a nem-mítikus, az eleven embert revelláló művészethez, az emberhez, a szellemhez. Ezt a viszonyt nemcsak gyakorlatilag, de lapidárisan, egy röpké sóhaj kíséretében formulázta meg a blitvai mítosz legfőbb letéteményese, maga Barutanszki ezredes:

„Ezt az egész intellektuel söpredéket gépfegyvertűzzel kellene szétverni!”

S Barutanszki a blitvai mítosz szívéből beszél, mert pusztán látszat, hogy lehet a blitvai mítosz, a blitvai állameszme, a blitvai principiumokon épülő civilizáció, az erőszak diktatúrája és az ember szellem értékei között más viszony mint az, mely a gondolatot és a lényegénél fogva szabad szépséget ka-

takombákba kényszeríti. A tudománynak és szépművészetnek ápolására szolgáló akadémiai palota époly hazugság mint a blitvai hajadon, aki márvány-párnán nyújtja a lantot a költőnek. Az igazság, a blitvai, az az önműködő pisztoly.

Olaf Knutson csak most kezd észbekapni. Az automatikus pisztoly pergőtüzének nem az volt a feladata, hogy eklatáns meggyőző erővel fesse alá a Rajevszki gondolatmenetét arról, hogy magasabb történelmi igazság szempontjából nem kell emberek kínjára és pusztulására hederíteni s hogy ennek a gondolatmenetnek színpadian hatásos pointet adjon a kísérteties blitvai lúshajó fedélzetén.

„— Mi az, mi történt — ugrott oda Olaf Knutson ösztönszerűen Nielsenhez, aki ott állt megmeredve, sárgán, egész hidegen és vértelen arccal, de tökéletes önralommal és úgy szemlélte a megrémült testeknek ezt a kavarodását, mint akinek az esze másutt jár.

— Semmi! Lőttek. Szerényen úgy vélem, hogy ez nekem volt szánva!”

A Dominik vendégei közt Nielsen talán az egyetlen ember, akit nem ért meglepetés. Ő az egyetlen, aki tudván tudja, hogy Blitvában élünk, ahol a monstruózus a normális s ahol azért, hogy „ismeretlen tettesek” egy embert eltegyenek láb alól, vele együtt habozás nélkül zúdítanak golyózáport más pár tucat emberre is. S egyébként neki már mindegy. Annyira, hogy még nevetni is tud — hogyha nem ömaga, hát helyette az író, aki a tragikum csúcán egyszerre úgy szemléli kívülről a maga színpadi vízióját, mint ahogy hőse egyszerre csak a Georgis szemével nézett a maga el nem készült nyílt levelére és önmagára.

„— Maga vérzik, vér csurog a kabátja ujján...

— Nem! Nem sebesültem meg. Ez a céklasaláta leve, leöntöttek.”

Niels Nielsen vértelen arcán mintha csakugyan valami mosolyféle suhanna át, a legyőzött mosolya, aki nemcsak a győztest, da öhmagát is, ezt az egész nyomorult hűhót, amit ez az élet, a már távozó és fáradt ember táncjátékából tekint át.

„— Mondtam, Nielsen, hogy a sarkunkban vannak! Örültség volt idejönni. Ezeknek az állatoknak ideális célpontul szolgálni.”

Nielsennek, mint öregembernek, aki szörnyülködő, kedves, heves ifjú ember félt — ifjú ember, aki még mindig nem tanulta meg, hogy nincs hiábavalóbb és reménytelenebb és megpecsételtebb sors, mint embernek lenni — Nielsennek van csitító szava, semmiképp se vidám, de a maga módján mégis csitító szó:

„— Seabaj! Előbb-utóbb úgyis lepuffantanak! Mindegy!”

Knutson minden másról elfelejtkezett, most már csak Nielsent látja, ezt a saját sorsával szemben egykedvű ember s azt, hogy neki, Knutsonnak kell őt elrejténie, megmentenie. Knutson nem tudja amit Nielsen tud; azt, hogy még csak kicsi kis vakáció sincs, nemhogy menekülés. Mennél inkább apatikus Nielsen, fiatal barátjának annál inkább ég talpa alatt a föld.

„— Menjünk! Most mindjárt! Kérem! Nem kell gorilláknak szolgálatot tenni! Haza többé nem mehet! Nálam fog aludni! Ó Uramisten, maga a fejével játszik, én meg itt egész este fecsegek mint valami vénasszony!”

Knutson határoz, Knutson cselekszik, Knutson rendelkezik. Nielsennek ezt az éjszakát nála kell töltenie s másnap annak az özvegy Gallénnének a lakására fogja vinni, aki fiát gyászolva, süketen naphosszat játszik a zongorán, melynek húrjait előbb elszagatta s aki „egyébként igen eleveneszerű asszony”. Aztán amint alkalom nyílik, el Blitvából, ő szökteti majd át a szomszédba, Blatviába... Nielsen passzív. Passzív, mint ahogy illik az olyan emberhez,

akinek semmi se maradt, amit még elveszthetne, ami miatt még félhetne, amit félhetne, semmi, amit még akarhatna. Nielsen hagyja, hogy Knutson „elvigye” a maga lakására. S tán eszébe jut az irónikus gondolat, hogy az ő a apátiájának ez a teljessége, ez a végleges és visszavonhatatlan csatavesztettség, a tűz mely benne elhamuhodott, voltaképpen ez is a vokációnak egyik formája s hogy legalább ez most már elveszthetetlenül, mindhalálig az övé. Nielsen azonban ez esetben alábecsüli nemcsak magát, alábecsüli Blitvát is. Mert mindig tévedés azt hinni, hogy van az elvetemültségnek, a blitvai állapotnak egy már tovább nem fokozható borzalmi foka és ugyancsak tévedés azt hinni, hogy lehetséges a gondolat, az emberként gondolkodó ember számára az apatikus reménytelenségnek olyan mélypontja, melyben képes rá, hogy tartósan lemondjon az eruptív gondolat eruptív kifejezéséről, a cselekvésről, még ha a cselekvés mégoly reménytelenné is látszik.

Szemben a mítikus történelem realizátoráival, akik nem „szórszálhasogatók” s akiknek époly kevésé vannak skrupulusaik mint bármi süket gépezetnek és akik mindig „szintétikusan, dekoratív, lendületes ecsetvonásokkal dolgoznak”, szemben a mítikus Történelemmel, mely maga az ember tagadása és maga a kézzelfogható, árva, meztelen emberi igazságokon triumfáló öntelt, véres és vértől részeg gyilkos hazugság, szemben a diadalmas mítossszal maga a reménytelenség is csábíthat, sőt ellenállhatatlanul kényszeríthet a cselekedetre és ép azt a fajta embert, aki semmiképp se választotta, de ha már itt van, vállalja, nem tudja nem vállalni, nem tudja nem kihívni sorsát.
